

ZBYSZKO MELOSIK, *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2013, ss. 490

Czy kultura popularna może w określony sposób wpływać na kształtowanie się naszej tożsamości? Jaka jest rola popkultury w życiu młodych ludzi? Czy łatwo ulegamy jej wpływowi? Czy jesteśmy na nią w sposób bezradny skazani? A może wręcz przeciwnie – możemy ją dowolnie wartościować, modyfikować i dostosowywać do naszych indywidualnych pragnień? Na te i inne pytania na pewno każdy czytelnik znajdzie odpowiedź w książce profesora Zbyszko Melosika *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*, która jest najnowszym dziełem tego Autora i stanowi efekt prowadzonych przez niego w ostatnich latach badań, jak również realizowanego przez niego projektu badawczego pt. „Kultura popularna i rekonstrukcje tożsamości młodzieży współczesnej. Studium socjopedagogiczne” (numer NN 106082135)¹.

Problematyka podejmowana w recenzowanej książce oscyluje wokół współczesnej kultury popularnej oraz jej roli w życiu młodzieży, poprzez różnorodne, poddane analizie autora, konteksty i zjawiska. Autor w sposób syntetyczny i spójny stara się przybliżyć nam wszystkie mechanizmy, zależności i tendencje odgrywające kluczową rolę i mające zasadnicze znaczenie w konstruowaniu i formułowaniu się relacji młodzież – (pop)kultura. W obliczu przeprowadzonych badań oraz osobistych analiz i obserwacji Zbyszko Melosik zwraca uwagę na dualizm rzeczywistości, w której przyszło funkcjonować młodemu pokoleniu. Wyraża ponadto przekonanie, że współczesna młodzież żyje jednocześnie w dwóch odrębnych, zupełnie przeciwstawnych światach. Z jednej strony, Autor zwraca uwagę na to, że młody człowiek ma prawo samodzielnie decydować i w sposób nieograniczony dokonywać wyborów oferowanych przez kulturę popularną, zorientowaną na natychmiastowość i konsumpcję, i poprzez to dowolnie kreować własną biografię, jak również tożsamość. Z drugiej jednak strony, jest on ograniczony poprzez zewnętrzne regulatory i różnorodne formy kontroli, którym nieustannie podlega. „Mozaikowość i fragmentaryczność sfery popkultury”, o której pisze Autor, pozwala na daleko idącą indywidualizację naszego życia, samodzielne i swobodne nadawanie znaczeń oraz wartościowanie wszystkiego tego, co nas otacza i czego doświadczamy. Pozostaje to jednak w sprzeczności z przenikającą nas siecią „biurokratyzacji i instytucjonalizacji, jurydyzacji i medykalizacji”². Owe konflikty, zdaniem Autora, powodują, że młodzież współczesna żyje w swoistym dysonansie potrzeb i pragnień, które relatywnie mogą, a jednocześnie nie mogą być zaspokajane, realizowane, spełnione.

¹ Z. Melosik, *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*, Kraków 2013, s. 11.

² Tamże.

Już wprowadzenie do książki, oprócz przedstawienia jej głównej tematyki i struktury, stanowi pierwsze zderzenie dwóch zupełnie przeciwstawnych podejść do rozumienia kultury popularnej i jej roli we współczesnym społeczeństwie. Autor powołuje się tu na koncepcję Theodora W. Adorno (szkoła frankfurcka), który postrzega kulturę popularną z perspektywy przemysłu kulturalnego (narzucającego społeczeństwu swoje wytwory i dążącego do jego homogenizacji). To podejście jest zestawione z teorią Johna Fiske, utożsamiającego kulturę popularną z pozytywnym, optymistycznym polem walki o znaczenia, indywidualność i rodzącą się heterogeniczność jako wyraz postępu jednostek i społeczeństw (bowiem jest przez nie tworzona). Świadomie przyjęty przez Zbyszko Melosika zabieg zestawienia dwóch opozycyjnych koncepcji staje się doskonałym punktem wyjścia do podjętych w książce rozważań. Dzięki temu przekonujemy się o niejednorodności postrzegania samej kultury popularnej i jej roli w kształtowaniu się tożsamości. Fragment ten w sposób szczególny pokazuje pole analiz w zupełnie nowym świetle.

Książka składa się z trzech części, które pozwalają nam w sposób dogłębny poznać i zrozumieć całą gamę zależności, kontekstów i dyskursów w obrębie podjętego zagadnienia. Część pierwsza obejmuje szereg rozległych analiz i interpretacji wokół związków i zależności pomiędzy kulturą popularną a współczesną młodzieżą. Składa się nią pięć rozdziałów, w których m.in. poznajemy, czym jest kultura popularna w życiu młodych pokoleń wraz z jej stratyfikacyjną i socjalizacyjną funkcją. Autor odwołuje się w niej m.in. do teorii P. Bourdieu, R.A. Petersona i R.M. Kerna. Analizuje podjęte problemy w kontekście: instytucji szkoły, muzeum oraz zjawiska wszytkożerności/hegemonii klasowej. Zwraca uwagę na nieustanne współwystępowanie i przenikanie się kultury wysokiej z kulturą popularną oraz stopniowe i postępujące wypieranie tej pierwszej przez drugą, co szeroko uargumentowuje podając wiele aktualnych przykładów dotyczących różnych obszarów współczesnej rzeczywistości. W części tej dowiadujemy się również, jakie znaczenie i rolę pełni popkultura w naszym codziennym życiu i życiu innych znacznie (lub tylko pozornie) odległych społeczeństw. Zbyszko Melosik podjął się bowiem bardzo obszernej analizy społeczności takich kultur, jak: amerykańska, japońska i chińska. Wielokrotnie odwołuje się również do rzeczywistości młodych pokoleń w Australii, Tajlandii, Wielkiej Brytanii, Turcji i Korei Południowej. W książce nie zabrakło przykładów wziętych z Argentyny, Arabii Saudyjskiej, czy Grecji. Wielość odniesień, jak również rozległość i niejednorodność kulturowa pozwala czytelnikowi w sposób pełniejszy i bardziej spójny zrozumieć przedstawione zależności i egzemplifikacje analizowanych problemów i zjawisk. W rozdziale drugim tej części Autor w sposób niezwykle interesujący odnosi się do postsubkultur i kategorii plemienności w kontekście „supermarketu stylu” (T. Polhemus) i ich roli w konstruowaniu się tożsamości młodych ludzi. Zbyszko Melosik pisze tu następująco:

(...) typowa dla przeszłości jedna „wielka tożsamość” zastąpiona została przez szereg „małych tożsamości”, które zmieniają się przy tym w czasie, wraz z postępującą zmianą (pop)kulturową. Te małe tożsamości odpowiadają różnorodnym, niewielkim społecznościom, do których jednostka często tymczasowo należy i w których życiu i działaniach prowizorycznie uczestniczy³.

Kolejne rozdziały stają się analizą aktualnych, intrygujących i nierzadko kontrowersyjnych egzemplifikacji w kontekście m.in. amerykańskiej, światowej fascynacji K-popem, reperkusji i wymiarów globalizacji oraz dogłębnej charakterystyki tożsamości globalnego nastolatka wraz z doskonale przedstawionym wachlarzem jego tożsamościowych alter-

³ Tamże, s. 69.

natyw, jak np.: tożsamość typu „nigdzie”, „każda”, „przezroczysta”, „all inclusive”, „brzytwa” i tożsamość typu „supermarket”.

W części drugiej, która składa się z siedmiu rozdziałów, znajdziemy szereg konkretnych, jasno sprecyzowanych przykładów, pokazujących rolę kultury popularnej w życiu młodego pokolenia. Nie zabrakło w niej analiz takich współczesnych fenomenów, jak McDonald's, Coca-cola czy Facebook, które bez wątpienia stanowią niezwykle znaczące elementy życia współczesnej młodzieży. Autor w sposób kompleksowy zapoznaje nas z tymi kulturowymi fenomenami, wyjaśniając ich społeczne znaczenie i odnosząc się do stosowanych przez nich strategii (np. gło koalizacji). W tej części dowiadujemy się np., że Coca-cola w niektórych rejonach służy za „środek polepszający komunikację z Bogami i świętymi”, który „czyści duszę”⁴, prozac (inteligentny lek, nazywany „tabletką szczęścia”), jak się wierzy, obiecuje „przeobrażenie osobowości”, otwarcie na kontakty międzyludzkie i przybliżenie do osiągnięcia celów⁵. Czytamy również o tym, w jaki sposób, dzięki portalowi społecznościowemu Facebook, ludzie bywają trochę bardziej szczęśliwi. Oprócz tych i wielu innych społecznych przekonań oraz paradoksów, w tej części poruszane są również takie problemy, jak: *fear of missing out* (FOMO – lęk przed przeoczeniem czegoś istotnego) oraz zjawisko instant gwiazd i celebrytów jako części „popkulturowego fastfood'u”. Odnajdujemy tu również polemikę wokół pojęcia *luksusu* i *podróbki* jako współczesnych wyznaczników miejsca na drabinie społecznej stratyfikacji. Zbyszko Melosik w sposób interesujący i dogłębny wyjaśnia wszystkie wymienione wyżej zjawiska oraz mechanizmy ich powstawania w oparciu o najaktualniejsze źródła i wyniki badań. Część tę kończy skłaniający do refleksji rozdział, który poddaje analizie problematykę autentyczności, dostarczając nam wielu przykładów współczesnej transformacji tego pojęcia i jego aktualnych wymiarów. Zdaniem Autora, w obliczu przemian kulturowych tradycyjnie rozumiana autentyczność

coraz częściej ma już tylko wartość retoryczną (jako słowo samo w sobie) lub reklamową (jako wartość dodana do sprzedawanego towaru, mająca zwiększyć jego wiarygodność i atrakcyjność w oczach odbiorcy)⁶.

Potwierdzeniem tych słów jest zawarta w książce analiza turystyki kulturowej na przykładzie Aborygenów australijskich, jak również znaczeń kobiecości, taktyk biur podróży, rynku gastronomicznego, współczesnego świata kopii, przestrzeni Internetu i wielu innych.

Trzecia część stanowi rozbudowaną odpowiedź na (i zarazem uzasadnienie) tezę postawioną na początku recenzowanej książki. W jej skład wchodzi osiem rozdziałów, w których Autor ukazuje, jak społeczeństwo, system prawny i różnorodne instytucje (w kontekście ich władzy), poprzez medykalizację, jurydyzację, biurokratyzację, instytucjonalizację, wskaźnikowanie i technologizację kontroluje, dyscyplinuje i tym samym ingeruje w formułowanie się naszej tożsamości, przy jednoczesnym zachowaniu wolności jednostki do samodzielnego wyboru z morza popkulturowych możliwości. Zbyszko Melosik w sposób znakomity przedstawia nam istotę, funkcję i zasady działania owych regulatorów, wyjaśnia ich mechanizmy, strategie oraz egzemplifikacje. Zwraca uwagę na rosnącą konkurencyjność jednostek, nastawienie na sukces oraz konieczność nieustannego, samodzielnego „dostrajania się” do wymogów rzeczywistości. Niezwykle trafnie

⁴ Tamże, s. 207.

⁵ Tamże, s. 223.

⁶ Tamże, s. 293.

wpisują się tutaj słowa A. Gromkowskiej-Melosik: „...neoliberalizm żąda, aby jednostka potrafiła odnaleźć się w różnorodnych dyskursach, wybierać z milionów ofert i <stwarzać nieustannie siebie>”⁷. Ich nieuporządkowanie i chaotyczność oraz brak sprecyzowanego układu odniesienia staje się nierzadko źródłem niepokojów jednostki, jej zagubienia w sieci społecznych i kulturowych zależności. Reperkusją jest rosnąca ilość towarzyszących nam każdego dnia lęków, z którymi starają się walczyć współczesne pokolenia i które wymuszają niejako konieczność konsultowania swoich problemów z (nierazko przypadkowymi i rozreklamowanymi) ekspertami. Czasami, co prawda, mogą oni pomóc uporządkować w pewnym stopniu naszą rzeczywistość, jednak wiąże się to niekiedy z rosnącym poczuciem zależności jednostki, co w konsekwencji może być powodem kolejnych niepokojów...

Zakończenie książki stanowi autorska propozycja dziesięciu pedagogik, stworzona przez Zbyszko Melosika w obrębie podjętego zagadnienia, na podstawie własnych doświadczeń, wiedzy i poglądów.

Pomimo licznych dysonansów pomiędzy przedstawionymi wyżej sprzecznymi płaszczyznami są one względem siebie w dużym stopniu komplementarne i tworzą w pewien sposób dopasowaną do siebie strukturę dopełniającą się całości. Najpełniejszym podsumowaniem tej recenzji mogą być słowa Zbyszko Melosika, które można przeczytać już we wstępie książki:

(...) wbrew pozorom, mimo zasadniczych sprzeczności występujących między tymi dwiema rzeczywistościami, współczesny człowiek nie wydaje się zagubiony, nie wydaje się też żyć schizofrenicznie. Więcej nawet – może się wydawać, że w jego tożsamości powstał pewien „układ komplementarności”. Pełne radości i przyjemności dryfowanie w pierwszej, popularnej rzeczywistości stanowi dla niego antidotum na zniewolenie czy ubezwłasnowolnienie, któremu podlega w drugiej. Z kolei druga rzeczywistość dostarcza mu poczucia „zaczepienia” i stabilności, jakich można zaznać tylko w świecie jednoznacznych znaczeń. Stanowi więc antidotum na pewną niepewność, rozproszenie, zamieszanie i nadmiar wolności, które są typowe dla rzeczywistości pierwszej. Zagubionym często w oszalałym, przymusowym różnicowaniu i zamieszaniu kulturowym ludziom świat oparty na zasadach prawa i medycyny, zasadach działania instytucji i biurokracji, wskaźnikach i procedurach daje poczucie powrotu do „dawnego świata pewności”⁸.

Niniejsza książka, jestem o tym przekonana, w sposób fascynujący, a zarazem wnikliwy i wyczerpujący pozwala na pogłębienie wiedzy z dziedziny socjologii kultury i edukacji w kontekście roli popkultury w kształtowaniu się tożsamości młodych ludzi. Dzięki bogatej i barwnej argumentacji, która dodaje lekkości narracji, przy jednoczesnym zachowaniu dyscypliny naukowego dyskursu oraz najwyższej poprawności merytorycznej, staje się dynamicznym i zarazem erudycyjnym źródłem najaktualniejszej wiedzy w obrębie współczesnych problemów i dotyczących nas zjawisk. Bez wątpienia, książka ta stanowi ich koncepcyjne ujęcie, które w takim wydaniu należy polecić każdemu, komu bliskie są tematy z dziedziny socjologii kultury i edukacji, jak również wszystkim tym, którym leży na sercu rozwój i dobro kolejnych pokoleń.

Emilia Szymczak

⁷ A. Gromkowska-Melosik, *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet. Studium z dynamiki dostępu*, Kraków 2011, s. 140.

⁸ Z. Melosik, *Kultura popularna*, s. 11.